

En kommentar – Minoritetshistorie og kjønns historie

Petia Mankova

I en gjennomgang av utviklingen av historiefaget i Norge for ti år siden slo Teemu Ryymin, Astri Andresen, Jan Heiret og Leidulf Mjelde fast at “For minoritetshistoriens del kan vi altså si at den viktigste endringen er etableringen av Universitetet i Tromsø.” Relasjonene mellom samer, nordmenn og kvener har kommet opp som en naturlig del av historieforskningen i landsdelen. Jeg vil påstå at forskningen ved AHR har synliggjort hvordan det samiske har vært til stede i historien. Historikere ved AHR har også avdekket historisk urett begått mot samene, men også vist samene som en aktiv del i den historiske utviklingen. Det som til nå har vært mindre av, er å fokusere på individer, og jeg vil argumentere at det kan være en vei å gå.

I seminarprogrammet er kvinne- og kjønns historie nesten fraværende, selv om det ikke har manglet forskning på kjønn: tvert imot har både kvinnelige og mannlige historikere bidratt med gode tekster. Om polar og nordnorsk maskulinitet, Einar Niemi og Einar Arne Drivenes, Lena Aarekol; Håvard Dahl Bratreins bok “Drivandes kvinnfolk” kan også nevnes. Det samme gjelder Liv Helene Willumsens om kjønnsdimensjonen i hekseprosessene, Hilde Sommerseth om forskjellene mellom samiske og norske husholdninger, Randi Rønning Balsvik om komplementariteten mellom menn og kvinner i den nordnorske husholdninga, og ikke minst Bjørg Evjen som har skrevet omfattende om kvinner i nordnorske industrisamfunn, om kvinner som forskere i Arktis, og ikke minst om metodologiske utfordringer med å skrive kvinnehistorie.

Jeg som underviser i samisk historie sliter å finne gode historiske tekster om samiske og kvenske historiske personer, og spesielt om kvinner - det er ikke mange blant oss som kan nevne kjente samiske og kvenske kvinner som ikke er fra vår egen tid. Jeg har latt meg inspirere av de “usynlige samfunnsyterne” (the quiet achievers). Mennesker som gjennom sitt liv og virke, engasjement, egen «drive» har påvirket politiske beslutninger som angår samiske forhold. De bør være en del av den samiske historien.

Jeg har valgt en person som kanskje ikke er samisk, men som jeg synes bør få plass i samisk historie. Roger Brubaker begynte allerede på slutten av 1990-tallet å snakke om “ethnicity without groups”, om holdninger, nettverk, kulturelle uttrykk. Jeg har bestemt meg å snakke om Anny Haugen. Anny Bertine Haugen var født 23.januar 1901 i Kviby, Altafjorden. Et område med både samisk, kvensk og norsk befolkning. Hun startet sin yrkeskarriere som en

“vandrelererinne” i veving i 1927. Hun reiste rundt, arrangerte kurs og lært opp folk å veve og etter hvert sy klær: hun bidro til en videreføring av den velkjente “nordnorske selvforsynheten”. Kursene i regi av husmorforeninger skaffet henne et nettverk av kvinner i hele landsdelen. Og gjennom reisevirksomheten sin ble hun fascinert av den fargerike samiske vevetradisjonen.

I 1942 da hun ikke lenger kunne holde kurs på grunn av okkupasjonen, oppsøkte hun flere samiske bygder i Østfinnmark for å lære den samiske båndveven av de som fortsatt vevde. Det var mangel på forsyninger av materiell og det var tre veverseke: gamle mor Grete Hansen i Lakselv, mor Malena i Austertana som ikke snakket norsk. Tilfeldig fikk Anny vite om Ravna Persdatter Mienna Gaino, Lappeluobbal, flyttsamekvinne som alltid hadde vevstolen med seg når hun reiste rundt med reinflokken. For Anny Haugen var dette av ren interesse, hun ville lære. Og hun lærte det.

Hun har fortalt at på Hurtigruten var det to samiske jenter som hadde strikket sine belter, ikke vevd - og de sa at de ikke kunne veve, og det var ingen som kunne veve. Frøken Anny Haugen bestemte seg å holde kurs for å bevare denne kunnskapen blant den samiske befolkningen. En sein høstkveld i oktober 1945 satt tre kvinner sammen på en hybelleilighet i Grønnegata i Oslo, og planla Finnmark Husflidskole: leder av husfliden Gjertrud Berge, regnskapsfører Astri Tonberg, og medlem i husflidslaget Anny Haugen. Senere fikk Anny Haugen med seg presse mannen og politikeren Peder Holt og fylkesmann Hans Gabrielsen, begge fra Finnmark. Anny Haugen koblet sitt nettverk av samiske vevkoner til regionale politikere og til husflidslag over hele landet.

Med 11 000 kroner i støtte fra staten ble Finnmarks Husflidskole åpnet i 1946 i Alta, i to brakker fra krigens tid. Ideen om norsk husflid kom samtidig med nasjonalromantikken. Allerede på midten av 1800-tallet skrev Eilert Sundt om viktigheten av husfliden for “folkeoppdragelsen”. Men for Anny Haugen handlet dette ikke om norsk husflid. Sammen med Peder Holt reiste hun sommeren 1948 til Oslo. Målet for reisen var å møte Statens husflidsinspeksjon, landsrådet for hjemmeyerke og landbruksdepartementet hvor hun argumenterte for samisk husflid. Konsulent Norby i Landbruksdepartementet ble meget interessert, og lovet all støtte. Det ble også besluttet at også i Norge skulle man ansette en konsulent for samisk husflid. Dette ble Lauri Keskitalo, en mann med en interessant biografi. Han var født i Muonio i Finland, bosatt i Kautokeino, tidligere lensmann, og som før han hadde fylt 20 år hadde sydd titalls kofter (også til salgs). Han ble seinere ordfører i Kautokeino og representerte partiet Høyre.

På tilbaketuren som gikk nordover gjennom Sverige, traff Anny Haugen også rektor for Samernas folkehøgskole i Jokkmokk og de ble enige å samarbeide om horn- og beinsløyd. Nettverket ble også utvidet til Sverige, og senere til vitenskapelige miljø. I 1949 kom Anny Haugens bok “Samisk båndvevning fra Finnmark” ut i Stavanger. Etnografen Guttorm Gjessing skrev forordet. Anny Haugen gjorde mye for å popularisere ideen om “samisk husflid” i en tid der det samiske var fraværende i offentligheten. Anny Haugen skrev også om samisk kulturarv i de nordnorske avisene. Hun sørget for at det ble stilt ut samisk husflid på husflidsutstillingen i 1950 i Oslo, og senere vist i ulike bygder i Finnmarks i regi av husflidslag og husmorforeninger som Haugen kjente fra sine tidligere vevkurs. Sommeren 1951 åpnet Den samiske Utstillingen i Karasjok, og Anny Haugen brukte ferien sin og jobbet ubetalt hele sommeren med omvisninger for tusenvis av turister. Hun laget den samiske utstillingen under riksmessa i Tromsø i 1952 og snakket med Kong Håkon som hadde bedt spesielt å besøke den samiske delen av utstillingen.

Anny Haugen var også blant stifterne av Oslo Sami Særvi, talte på nordiske samiske konferanser. Hun ansvarlig om en samisk husflidutstilling i 1957 i forbindelse med filmen Sami Jakki, og ga råd om hvordan filmen skulle profileres ved filmfestivalen i Cannes og mye mer.

Utstillingene var en suksess. De engasjerte interesserte ildsjeler, politikere, forskere som ville bevare og dokumentere det som ikke hadde forsvunnet etter assimileringebølgen og nedbrenningen av Finnmark. Dette var politikere som så fremover og som mente at husfliden kunne innebære en ekstraintekt for lokalebefolkningen, eller en måte å vekke interessen blant den samiske befolkningen på, altså “hjelp til selvhjelp” i de samiske distriktene.

Dette eksemplet viser samspillet mellom engasjement, ulike kontaktflater, lobbyvirksomhet og flyt av ideer, og at politiske beslutninger ble påvirket av lokale ildsjeler som hadde sine agendaer. Etnisk tilhørighet var heller ikke avgjørende for hva en gjorde eller for argumentasjonen som ble brukte. Anny Haugen og hennes engasjement la en del av grunnlaget for renessansen av samisk husflid, for det som vi idag kjenner som duodji.

Anny Haugen er idag lite kjent for allmenheten. I 1982, etter Alta-aksjonen konstaterte Beate Fossbakk at Eilert Sundt betraktet husfliden i Finnmark som «et middel til å markere norsk kontroll over et område som tidligere var dominert av samisk bosetning». På mange måter kunne man si at norsk husflid var et “koloniserende” element i Finnmark. I 2021 ble husflidskolen i Finnmark omtalt som samisk duodjiskole i boka av den amerikanske folkloristen

og museumsviteren Carrie Hertz; “Dressing with Purpose: belonging and resistance in Scandinavia” utgitt ved Indiana University Press.

Samisk duodji - skole eller koloniseringsinstrument ? Slike kategoriske omtaler møter man ofte når man snakker om samisk historie og minoritetshistorie idag. De er politiske, generaliserende og unyanserte. En og samme person kan havne på to diametralt forskjellige sider av historien. Anny Haugen viser oss at menneskets liv også er spontant, kreativt, flyktig og tilfeldig.

Mikrohistorier, individer, deres dynamiske nettverk og utvikling, og motivasjon viser at historien er komplisert, innviklet, variert, og full av individer, ulike grupper, ideer og meninger. Det gjelder den samiske og kvenske så vel som den norske historien. Det er viktig for faget, men også for samfunnsforståelsen og samfunnsdebatten.